

HİKMET-İ HÜKÜMET VE YENİ REFORM: TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİ VE ABD BAŞKANLIK SİSTEMİNİN ETKİSİ ÜZERİNE*

RAISON D'ETAT (HIKMET-I HUKUMET) AND THE NEW REFORM: THE EFFECT OF USA ON TURKISH TYPE PRESIDENTIAL GOVERNMENT PRACTICES

TEKİN AVANER**
MUSTAFA VOLKAN***

ÖZET

Başkanlık sisteminin ABD’de kesintisiz ve örnek olacak şekilde uygulandığı bilinmektedir. Vatandaşın siyasal tercih yaparken bilinçli ve kültürlü olması, seçmenlerin ve siyasi partilerin ideolojik olarak aşırı kutuplaşmamış olması, siyasal partilerin lider eksenli olmamaları gibi çeşitli özellikler ABD hükümet sisteminin başarısındaki unsurlardan bazılarıdır. Böylece kimi zaman ortaya çıksa da bazı sorun ve gerginliklerin aşılabilmesi mümkün olmuştur.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ya da diğer deyişle Türk tipi başkanlık sistemi dünyada var olan siyaset ve yönetim rejimlerinden Westminster, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinden farklı olma iddiasındadır. Kendine özgülük arayışına karşın kamuoyunda bilhassa ABD tipi başkanlık sistemiyle karşılaştırıldığı görülmektedir. Türkiye’nin yeni yönetim sistemi kuşkusuz ABD örneğine göre bazı benzerlikler içermekte ancak bazı farklı yönleri de bulunmaktadır. Bu çalışmaya iki ülke hükümet sistemleri arasındaki benzer ya da farklı yönleri analiz etmek ve bir vizyon ortaya koymak istemektedir.

* Araştırma Makalesi.

Makale gönderim tarihi: 12.05.2019 Makale kabul tarihi: 29.06.2019

Bu çalışmanın ilk ve yalın bir sürümü, 12-13 Nisan 2019 tarihinde New York State Political Science Association tarafından New York Staten Island’da düzenlenen bilimsel toplantıda *Raison d’etat (Hikmet-i Hukumet) and the New Reform: The effect of USA on Turkish Type Presidential Government Practices* başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Türkçe çeviri oldukça genişletilmiş haldedir.

** Doç. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

E-posta: tekinavaner@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4014-0131>

*** Kamu Yönetimi Uzmanı

E-posta: mustafa_vlkn07@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9877-3989>

Kuşkusuz iki sistem sadece yürütme erki ve organı bakımından değil yasama ve yargı erk ve kurumları bakımından da benzer ve farklı özelliklere sahip bulunmaktadır. Erklerin birbirleri karşısındaki konumu ve ilişkisi sistemin yaşaması açısından hayatiidir. Fren ve denge mekanizması olarak bilinen ABD örneğinin, tarihi ve benzersiz konumu aynı zamanda en fazla taklit edilmesini de sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Reform, başkanlık sistemi, ABD, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Abstract

The presidential government system or in other words, the Turkish-type presidential system claims to be different from the the Westminster presidential and semi-presidential systems, the existing political and administrative systems of the world. Despite its search for originality it is seen that in public opinion it is compared with the USA type presidential system. Turkey's new government system for sure has some similarities with the USA's, but also has different aspects.

Certainly, the two systems have similar and different characteristics not only for the executive power and organ but also for the legislative and judgement powers and institutions. The position and relationship of these powers against each other is vital in terms of the system's survival. The historic and unique position of the USA example, known as the brake and balance mechanism, has also made it the most imitated. It is known that the presidential system applied in the USA in a continuous and exemplary manner. Conscious and cultured citizens regarding political choices, non polarized voters and political parties, non leader centric political parties are some specifications for the success of the USA government system. Thus, although sometimes various problems appeared, some of them could be overcome.

Keywords: Reform, presidential system, USA, Turkish Type Presidential Government

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti mevcut 1982 Anayasasının 2. Maddesinde ifadesini bulan niteliklere haizdir ve *demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti* olarak tanımlanmaktadır. Ek olarak *üniter* bir devlet olduğu daim vurgulanmaktadır. Bu niteliklere sahip devlet günümüzde hükümet sisteminde önemli bir rejim değişikliğine giderek başkanlık ya da özgün ifadesiyle *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine* geçiş yapmıştır. Kuşkusuz sistem değiştiren ya da başkanlık sistemine geçen ilk ülke değildir. Gerçekte dünyada parlamenter, yarı başkanlık ve başkanlık sistemleri vardır ve çeşitli ülkelerde bu sistemlerden herhangi biri ya da varyantları uygulanmaktadır. Türkiye de daha önce bunları denemiş ve saf halinde olmasa da kendine benzeterek sistemleri kurgulamıştır. En uygunu hangisidir sorusu kapsamlı araştırmaları gerektirse ve yanıtları herkese göre farklı olsa da deneyimlediği ve çözemediği sorunlar karşısında iflah olmaz iyimserliğini sürdürdüğü ve üst yapı kurumları değişikliğinden sıklıkla medet umduğu tarihsel gerçeklik halindedir. Tekerrür ve ibret sözcükleri arasında gidip gelen bu tarihsel birikim devletin âli menfaatleri ya da bekası üzerinden olumsuz imgeleme boğdurulan *hikmet-i hükümet* (Çilliler, 2016; 417-418) kavram, tutum ve davranışlarını bir kez daha öne çıkarmaktadır. Gerekçe tekerrür etmekte, ülke bahtı kara made-rini kurtaracak yeni bir sisteme yeniden müracaat etmektedir.

Öte yandan dünyadaki ülkelerin yetmişe yakını başkanlık sistemi ile yönetildiği düşünüldüğünde *elalemin* cesaretlendirici olduğu açıktır. Üstelik bu ülkelerin elliye yakınında da üniter devlet yapılanması hâkim durumdadır. Devletler sistemlerini yapılandırırken tarihi, sosyo-kültürel özellikleri, ekonomik gelişim, siyasal unsurlar, demografik yapı, coğrafi durum, dil, din ve etnik çeşitlilikler gibi etkenleri düşünmek zorundadır. Demokratiklik yönünden bakıldığında ise sadece başkanlık veya parlamenterlik tercihi gayrı-meşruiyet yaratmayacaktır. Her ikisi de *ceteris paribus* ya da geçişlerde demokratik kurumlar ve işleyişe sahip olduğu sürece meşru sistemler olarak kalacaklardır (Erdoğan, 2019: 221). Gerçekte hükümet sistemleri anayasal/kurumsal güç dağılımı çerçevesi içinde oluşmakta ve seçimler, “*yasama ve yürütme kurumlarının oluşum biçimleri, birbirlerine karşı anayasal konumları ve yetkileri açısından*” birbirinden farklılaşmaktadırlar (Bo-yunsuz, 2017: 20-21).

Bilindiği üzere Türk tarihi yirminci asrın başına kadar olan uzun süreçte *han, hakan* nihayet *sultan* kavramlarıyla anılan formda devletini hukuk, ordu, maliye ve reaya biçiminde ifade edilen bir adalet döngüsüyle yukarıdan aşağıya yahut aşağıdan yukarıya yönetmiştir. Batılılaşma olarak bilinen 19. yüzyıldan itibaren Senedi İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanı olarak bilinen ilk anayasal hareketleri yaşamış, sonrasında 1876 Anayasası ile kuvvetler ya da devlet erklerini birbirinden ayırmaya başlamış ve kısa süre sonra tadilat gelmiş, nihayet 1908'deki

II. Meşrutiyetle de yeniden Anayasalı bir düzene kavuşmuştur. Kısa bir meclis hükümeti ve Cumhuriyetin kurulması ve karma hükümet modeli 1921 ve 1924 Anayasalarının eseri olmuştur. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte kendine özgü demokrasi mücadelesi içine girmiş ve giderek siyasal rejimini parlamenter sistem ya da “yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu hükümet sistemi” (Bilir, 2017: 16) olarak da bilinen formuyla cumhurbaşkanı ve başbakanın oluşan iki başlı yürütme düzeni içinde dönüştürmüştür. Bu bağlamda Schmitt’in ifadesiyle demokrasi çağından etkilenen süreç parlamentonun, Osmanlı’da Anayasa tartışmaları ile birlikte, *monarşiden evla* olma hali algıyı ve uygulamayı etkilemiştir. Bu üstünlük son tahlilde yasamanın yürütmeden üstün olma hali olarak özetlenebilir (Schmitt, 2006: 51). Ancak bu üstünlüğün bilhassa idare hastalıkları yaratması nedeniyle yürütmenin, beklenti ve talepleri öne çıkararak, kendi nüfuzu altında bir yasama modeline geçiş arayışları da bilinmektedir. 1961 Anayasası ile geçilen ve parlamenter sisteme has iki başlılığın, özellikle cumhurbaşkanı ile başbakanın farklı siyasal gelenekten geldiği ya da askeri ihtilaller sonucu oluşan hükümetlerde gerginliklere konu olduğu bu süreçte görülmüştür. Doksan yılı aşan zaman zarfında görülen örneklerin fazlalığı, yönetsel krizlerin de aynı ölçüde çok ve şiddetli olduğunun kanıtıdır. Sürdürülemez olan bu durum karşısında yapılması gerekenler, tadillerine rağmen yürürlükte olan 1982 Anayasası hilafına bilhassa devleti yönetenlerce de yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Yaklaşık kırk yıl sonra 16 Nisan 2017’de yapılan son anayasa referandumuyla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş kararı veren Türk milleti, 24 Haziran 2018’de yapılan seçimle de parlamenter hükümet sisteminden (ya da bir çeşit yarı-başkanlık sisteminden) resmen vaz geçmiştir. Yeni sistem, ABD başkanlık sistemiyle sık sık karşılaştırılmaktadır. Acar hükümet sistemiyle birlikte Türkiye’nin yönetsel geleceğinde neler değişecektir?

1. ABD BAŞKANLIK SİSTEMİ

Arjantin, Brezilya, Endonezya, Filipinler, Meksika ve Uruguay başta olmak üzere dünyada yaklaşık elli ülkede başkanlık sistemi bulunsa da model ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’dir (Yayman, 2016: 298). Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırma Hizmetleri Başkanlığı ise başkanlık sistemine dair örneklem olarak ABD, Arjantin, Brezilya’yla birlikte Azerbaycan ve Nijerya örneklerini de ilave etmiş bulunmaktadır (TBMM, 2017). Türkçe alanyazının ilgisini çeken başkanlık örneklerine sahip Güney Kore ve Şili de bu kapsamda değerlendirilebilir (Miş vd., 2016). Görüldüğü üzere ABD, Duverger’in deyişiyle “cumhuriyetçi kral”lık (Duverger, 1986: 14) olan, başkanlık sisteminin 13 koloninin birlikte yaptığı 1787 Anayasasından bu yana ilk, kesintisiz ve örnek

olacak şekilde uygulanmış olması nedeniyle bahse konu her çalışmada göz önüne alınmıştır. Öteki deyişle ABD, özgün siyasal ve yönetsel sistemi nedeniyle dünyanın öne çıkan ülkelerindedir (Ömürgönülşen, 2009: 313). Bu sistem gayet tabii olarak ABD'nin, ekonomik, toplumsal, coğrafik ve siyasal olarak tarihsel süreçte ihtiyaçlarına dönük olarak gelişen bir model niteliğine sahiptir (Karatepe vd., 2017: 36). En başta da parlamenter rejimin aksine belirtilen anayasayla icat edilmiş, kurgulanmış bulunmaktadır (Akartürk, 2010: 17).

İngiliz yazarlar tarafından Amerikan İç Savaşı (1861-1865)'ndan önce ABD'nin siyasal düzenini ifade etmek için kullanılan başkanlık hükümeti (presidential government) (Ataöv, 2011: 133), “*yürütme organının halk tarafından seçildiği ve yasama organı tarafından görevinden alınamayan yürütmenin tek bir kişiden oluştuğu hükümet sistemi*” olarak tanımlanmaktadır. Sert ya da kesin bir kuvvetler ayrımı sistemin belirgin özelliklerindedir. Yürütme yetkisi başkana, yasama yetkisi Senato ve Temsilciler Meclisine, yargı yetkisi ise Federal Mahkeme ve diğer alt mahkemelere bırakılmıştır (Bilir, 2017: 33 ve 53). ABD Kongresi (Senato ve Temsilciler Meclisi) eşit yetkili iki meclisten oluşmaktadır. Senato 50 eyaletten gelen ikişer üye ile toplam 100 üyeye sahipken Temsilciler Meclisi 25 yaşından büyüklerin seçilebildiği toplam 435 üyelidir. Kongre'nin toplam üye sayısı 535 olup bunların üçte biri her iki yılda yapılan seçimlerle yenilenmektedir. Kongre bütçeyi, üst düzey bürokrat¹ ve uluslararası anlaşmaları (Senato, 2/3 çoğunluk) onaylayabilir veya reddedebilir. Başkanın ceza gerektiren durumlar karşısında Temsilciler Meclisi'nde suçlanması, Senato'da yargılanması işlemleri yürütülür. Vatana ihanet suçlaması olan *impeachment* (suçlama)² durumunda ise yargılama Senato ve Federal Mahkemece yapılır. Federal Mahkeme'nin 9 üyesi ömür boyu görev yapmak üzere Başkan tarafından tayin olunur. Başkan, yürütme-yi tek başına temsil eder, dış politikayı yürütür ve ordunun başıdır. İki aşamalı bir seçimle ve 4 yıllığına iş başına gelir. 35 yaşından büyük ve en az 14 yıldır ülkede ikamet etmesi beklenmektedir (Fendoğlu, 2010: 17-18; Öztürk, 2013: 17). F. D. Roosevelt'ten sonra en fazla iki defa üst üste seçilebilir halledir. Farklı ülkelerde başkanın gücünü ölçecek enstrümanlar olarak veto yetkisi, referanduma sunma, yasamaya ilişkin olmayan, bakanlar kurulunun oluşumu ve görevden alınması gibi yetkiler bakımından farklılıklar bulunmaktadır (Boyunsuz, 2017: 110-112).

1 Senato'nun yaklaşık 65.000 subay ve çoğunluğu dışişleri çalışanı olmak üzere yaklaşık 2.000 sivil bürokrat incelemesini her iki yılda yaptığı bilinmektedir (Boyunsuz, 2017: 144).

2 ABD'nin tarihinde başkanın görevden alınmasıyla ilgili üç örnek bulunmaktadır; 1868'de Andrew Jackson- oylanmış ancak görevinde kalmıştır. 1974'de Richard Nixon-Watergate skandalı nedeniyle oylanmadan kendiliğinden görevi bırakmış; 1999'da Bill Clinton ise Monica Lewinsky konusunda yalan söylediği için yine oylanmış ancak gerekli oy oranına ulaşamadığı için görevine devam etmiştir (Ataöv, 2011: 137).

Araştırmamızın niteliği gereği ilk olarak ABD yürütme organı ya da başkanlığın teşkilatlanmasına bakıldığında, hemen fark edilen, karmaşık bir yapı içerisinde örgüt ve personel tasarımının varlığıdır. İlk bakışta “kurumsal başkanlık” (institutional presidency) adında ve esas olarak “başkanlık ofisi” (the executive office of the President) şemsiyesi altında temel birimler eliyle yönetilen bir sistem olarak özetlenebilir. Aşağıda federal yönetimin genel çerçevesi yer almaktadır (Ömürgönülşen, 2009: 319-320):

- A. Başkanlık Ofisi (The Executive Office of the President)
 1. Beyaz Saray Dairesi (The White House Office)
 2. Başkan Yardımcısı Dairesi (The Office of the Vice President)
 3. Bakanlar Kurulu (The Cabinet)
 4. Uzman Daireler (specialist offices)
 5. Danışma Kurulları ve Komiteleri (advisory boards, councils and committees)
- B. Bakanlıklar (executive departments)
- C. Bakanlık Statüsünde Olmayan Kamu Kuruluşları (non-departmental agencies)
 1. Bağımsız Kuruluşlar (independent executive branch agencies)
 2. Bağımsız Düzenleyici Kurullar ve Kurumlar (independent regulatory boards and agencies)
 3. Kamu Ortaklıkları (government corporations)
 4. Diğer Kurullar, Komisyonlar ve Komiteler (boards, commissions and committees)
- D. Federal Yönetimin Taşra Örgütü (eyalet ve yerel yönetim örgütlenmeleri)

Bu birimlerde temel olarak politika belirleme, bütçe ve yönetim, ulusal güvenlik, ekonomi, hukuk, iç ve dış siyaset, yasama ve yönetimlerarası ilişkiler, bakanlar kurulu faaliyetlerinin eşgüdümü ve personel atamaları konularında danışman ve görevliler bulunmakta ve sistemin “pragmatik siyasal ve yönetsel işleyişi” gözetilmektedir (Ömürgönülşen, 2009: 317 ve 322-323).

Vatandaşın siyasal tercih yaparken bilinçli ve kültürlü, seçmenlerin ve siyasal partilerin ideolojik olarak aşırı kutuplaşmamış olması, siyasal partilerin lider eksensiz olmamaları gibi çeşitli özellikler ABD hükümet sisteminin öne çıkan unsurlarından bazılarıdır. Böylece kimi zaman ortaya çıksa da bazı sorun ve gerginliklerin aşılabilmesi olanağı sağlanmıştır. Başkanlık sisteminin bazı faydaları Arend Lijphart’tan esinlenerek oluşturulan listenin uyarlanmış hali olarak aşağıdaki gibi ifade edilmektedir; (Yayman, 2016: 299).

- ✓ *İstikrarlı yönetim ve güçlü bir iktidar*; Parlamenter sistemlerin özelliği olan kısa süreli koalisyonlar, uzun süreli karmaşa, hızlı hükümet değişik-

likleri, gensorularla hükümetlerin düşürülmesi gibi durumlar başkanlık sistemlerinde yaşanmaz

- ✓ *Temsil etme sorunu bulunmaz*; Halkın doğrudan seçmesi başkanın gücünü artıran bir unsurdur.
- ✓ *Aşırılıklar engellenmektedir*; Fren ve denge (checks and balances) ya da denge ve denetim gibi söz öbekleriyle erkler arası çatışmalar ve aşırılıkların kontrol altına alındığı anlatılmak istenir.
- ✓ *Hızlı karar alınır ve etkili yönetim sergilenir*; Parlamento ya da kongreden görece bağımsızlık, uluslararası tehdit ya da ulusal güvenlikle ilgili konularda olmak üzere başkana tanınan bazı yetkiler karar alma ve uygulama hızlarının artmasını sağlamaktadır. İdarenin bu bağlamda uyumu da hızlı olmaktadır.
- ✓ *Parlamento daha etkin çalışır*; Yürütmenin müdahalesinden uzak kalan yasama organı bu sayede yasama faaliyetine ve uzmanlık konularına daha çok odaklanmaktadır.

ABD başkanlık sisteminin bu yararlarına karşın dikensiz gül bahçesi de olmadığı açıktır. Nitekim bazı olumsuz yanları şu şekilde ifade edilmektedir (Güler, 2018: 306-307):

- ✓ *Çifte meşruiyet sorunu*; yasama ve yürütme organlarının ayrı ayrı seçimle işbaşına geliyor olması halk ve sistem karşısında güçlü meşruiyetler anlamına geldiğinden farklı ideolojik yapı ve siyasi partilerin iş başına gelmeleri durumunda gerginlik ve çatışma hali ortaya çıkmaktadır.
- ✓ *Görevden alınamama hali*; Gensoru mekanizması olmadığından, mevcut sistem kongre ve başkanının süreleri bitinceye kadar birbirlerine sabretmelerini gerektirmektedir.
- ✓ *Uzlaşma kültürüne rağmen uzlaşmama*; ABD modeli uzlaşma kültürüne sahip olduğu biçiminde öne çıkarılmaktadır. Ancak tarihsel süreçte az da olsa uzlaşmazlık durumları yaşanmış ve erkler birbirlerini her zaman desteklememişlerdir.
- ✓ *Keskin iktidar mücadelesi*; Siyasal hayatın kutuplaşmış olması nedeniyle sistem daima kazanma üzerine kurgulanmıştır. Kazanan *hep*, kaybeden *hiç* tarafında yer almaktadır.

ABD tipi başkanlık sisteminin parlamenter ve yarı-başkanlık modellerine göre daha belirgin (Gülener, 2016: 13) *fren ve denge mekanizması* içermesi bir diğer deyişle, anayasal organlar olan yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı ama eşit güçte olmalarına karşın birlikte ve uyum içinde çalışması gerekliliği sistemin temel özelliğini oluşturmaktadır. Birbirlerine baskın olmak yerine birbirlerinin aşırılıklarını dengelemek misyonu öne çıkmış durumdadır. Uzlaşmazlık durumu ise bilhassa bütçe bakımından zorluklara sebep olmaktadır. Hükümetin, Kongre'nin içinden çıkmaması, birbirlerine karşı bir siyasi sorumluluğun doğmasını

önlemektedir. Sistemin işleyişi kısaca şu şekildedir; “Kongrenin temel işlevi olan kural koyma yetkisi, başkanın yetkisi ile frenlenebilmektedir. Yasama politikalarının amacına ulaşabilmesi, uygulamaya geçirebilmesi, başkanın bu kuralları yürütmesine ve Kongrenin bu amaçla harcanmak üzere tahsis ettiği kaynakları kullanmasına bağlıdır. Yürütme politikalarının etkinliği ise, Kongrenin bu politikayı uygulayacak üst düzey kadrolara (büyükelçiler; Yüce Mahkeme Yargıçları) yapılacak atamaları onaylamasına; bu politikaların yürütülmesini sağlayacak mali kaynakları sağlamasına ve yürütme tarafından belirtilecek alanlara kaynak tahsis etmesine; bu politikaların yürütülmesi uluslararası ilişkiler ile ilgili olduğu takdirde ise anlaşmaları onaylamasına bağlıdır. Zira Anayasa’da (md.2/2/3), başkanın anlaşmaları onaylamak ve büyükelçileri atamak gibi yetkilerini ancak Senato’nun “tavsiye ve rızası” olduğu takdirde kullanabileceği hüküm altına alınmıştır.” (Koçak, 2017: 21-22 ve 57-59). Zabunoğlu bu durumu kendi tarihi şartları içerisinde “devlet kudretinin sınırlılığı” olarak değerlendirmektedir (Zabunoğlu, 1963:23). Bilindiği üzere gücün yozlaşma eğilimi karşısında düşünürler bilhassa yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması üzerine görüşler ileri sürmüşlerdir (Kutlu, 2001: 205-207).

2. TÜRK CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

Zabunoğlu’nun kısa ifadesiyle devlet, “siyasal bir yapı”dır ve hükümet de bu yapının görevlerini yerine getirirken kullandığı araç ve gereçler ile organların toplamından ibarettir (Zabunoğlu, 2015: 31). Türk devleti mevcut hükümet sistemini çeşitli gerekçeler ileri sürerek değiştirmeye karar vermiştir (Önsay, 2017: 10-19). Kararın öncesi ve çeşitli denemeleri bulunmaktadır. Nitekim Türkiye’de devlet geleneği üzerine yapılan bir çalışmada, demokrasi sorunundan bahisle özellikle 1960’tan sonra yapılan çeşitli askeri müdahalelere işaret edilmektedir (Heper, 2012: 16). Bu müdahalelerin demokrasi hastalığının tepedeki işaretleri olduğu açıktır. Klinik bulgular artırılrsa da reçete daima politika transferi bağlamında kurum ve kuralların aktarılması olarak yazılmıştır. Osmanlı’dan bu yana olan ilk anayasal hareketlerde de bu iz ve gözlem vardır ve ilk anayasa da parlamento da bu biçimde oluşturulmuşlardır. Ancak ilki 1859’daki Kuleli Vakası (İğdemir, 1937) olan ve Tunaya’nın *Türkiye’de Siyasal Partiler* çalışmasında (Tunaya, 1998) boylu boyunca gösterildiği üzere demokratik yaşamın kültürel ve yapısal sancılarının kadim kökleri asırları gösterir haldedir. Hasılı Türk devlet geleneği bilhassa batılılaşma sürecinde tanış olduğu demokratik kültür ve yapı aşinalığı içinde kalmış ve içsellığe ulaşamamış ve günü kurtarma olarak ifade edilebilecek çözümler üretegelmiş olarak nitelenebilir. Elbette ekonomik, toplumsal ve bürokratik süreçler bu saptamadan azade değildir. Ancak kasıt aşinalık ve içsellik yeğdir biçiminde bir tartışma yapmak değildir ve burada aktarımın bağlam bağımsız olduğu vurgulanmak istenmektedir. Ancak şu saptama gözden irak tutulmamalıdır

ki mirasa konu olan mamelek ya da tereke, “*güçlü devlet ve zayıf çevre geleneği*”dir. Nitekim Heper’in deyimiyile Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti Devletine, “*(belli başlı politikaları toplum kesimlerinden bağımsız tespit edebilme gücüne sahip olan) aşkın bir devlet ve zayıf bir toplum miras kalmıştır.*” (Heper, 2012: 40-41). Yazarın bu denklemin bir yanında var olan asker ve sivil bürokratik yapılardan ordu örgütlenmesinin bürokratik elitlere göre daha çok öğrenen kurum özelliğine sahip olduğu vurgusu dikkate değerdir. Aynı şekilde toplum ya da daha doğru bir ifadeyle oy verme davranışları üzerinden bakıldığında seçmen kitlesinin de hızlı öğrendiğine dair bulgular bulunmaktadır (Heper, 2012: 241-242). Ancak Heper’in analizinde göz ardı ettiği sivil bürokratik elitlerin durumuna daha yakından bakıldığında dikkat edilmesi gereken hususun siyaset yönetim ayrımı ve bu ayrımında güçlü tek parti iktidarının istikrarı karşısında bürokratik oligarşinin direncinin kırılması hadisesidir. Zira uzunca bir süredir³ dile getirilen başkanlık sisteminin 1980’lerden sonra ivme kazanmasına karşın 16 Nisan 2017 referandumuyla hayata geçirilebilmiş olmasında bürokratik yapıların dönüşmüş ve etkisizleşmiş olmasının payı büyüktür. Düzen bulunmuş (Yayman, 2016: 275), ilk aşamada 2007 Referandumuyla Cumhurbaşkanının halk oyu ile seçilebilmesi olanağı ortaya çıkmış, yukarıdaki 2017 referandumu sistem değişikliğini onamış ve nihayet 24 Haziran 2018’de de ilk başkanlık özelliğine sahip cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Kamu politikası analizi bakımından ilaveci (incrementalism) olarak değerlendirilebilecek bu sürecin ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’de *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* olarak adlandırılan kendine özgü rejimin ilk başkanı olmuştur.

Geçmişten bu yana Türk sağ siyasetinin önemli liderleri Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ve Turgut Özal’ın (Eren, 2000: 118-129; Kutlu, 2011: 54-60) parlamenter sistem karşısında başkanlık sistemini savundukları bilinmektedir.⁴ Temel motto klasikleşmiş “*hızlı-etkili-güçlü iktidar*” söylemi

3 Basından Milliyet Gazetesi’nin arşivleri tarandığında ifadenin ilk kez 1958 yılında ve Pakistan’la ilgili bir haberde geçtiği ancak 12 Mart 1971 Muhtırasından bir süre önce 23 Mayıs 1970’de Burhan Felek tarafından yazılan “Bu Ultra Demokrasi Nereye Varır?” başlıklı yazıda “başkanlık sistemi üzerine kurul[u]” bir demokrasi talep edildiği bir raporda belirtilmektedir. Kasım Gülek’in de 20 Aralık 1970 tarihli demecinde bu yönde bir talepte bulunduğu anlaşılmaktadır (Bayram, 2016:11-12). Yine 1970 yılında Kurt Karaca’nın yazdığı ve sonra da siyaset ve devlet adamlarından Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan tarafından başkanlık sistemine dair talep ve değerlendirmelerin daha güçlü bir şekilde kamuoyu oluşturduğu (Avaner, 2019: 62) ancak 1980’lerden sonra ise her anayasa tartışmalarında değişiklik bahsinde geline ve talep edilen bir hedef, seçim kampanyalarında dile getirilen bir vaat, nihayet her iktidara gelenin zorlukları aşmanın vizyon ifadesine dönüştüğü anlaşılmaktadır

4 Hem Türk tarihi hem de İslam geleneği açısından başkanlık konusu kadim niteliğe sahiptir. *Han, hakan, sultan* kavramları bu bağlamda Türk tarihinden örneklenen unvanları oluştururken *imamet* ise İslami bilgiler çerçevesinde, “*hem ferdlerin (hassa), hem toplumun*

olmakla birlikte, (Yayman, 2016: 289; Doğan, 2016: 90-92) 16 Nisan 2017 değişikliği zikredilen sağ liderlerin istedikleri düzen olup olmadığı bu yazının sınırlarını aşsa da başkanlık isteminin bir koroya dönüşmediği, iktidara gelenin ya da muhalefette kalanın taktik talep ve söyleminden ibaret olduğu ifade edilebilir. İki ucun sürekli ısıtıldığı o mu, bu mu diye seçeneksizliğe indirildiği bir algı dünyasında, koalisyon hükümetlerinin “zayıf, istikrarsız ve kısa ömürlü” (Eren, 2000 :115) olması nedeniyle parlamentarizmin kriz üreten ve ıslah olması zor bir sistem olarak gösterildiği, buna karşın başkanlık sisteminin ülkeyi bölmeyeceği, diktatörlüğe yol açmayacağı aksine meclisin işine odaklandığı ve başkanın sorunlar karşısında yerinde ve hızlı kararlar aldığı bir sistem⁵ ve “çözüm” olarak kurgulanmış olduğu bir süreçte, Cumhuriyet tarihinin kesintisiz en uzun süre iş başında olan siyasal partisi tarafından siyasal istikrar arayışı (Günel, 2015: 7) gerekçesiyle ülkenin bir sistem/düzen değişikliğine gittiği görülmektedir (Yayman, 2016: 300-305; Şıvgın, 1997: 7-8; Demircan, 2017: 61). Yeni düzenin gerçekten anlamı nedir?

Sistem, öneren Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ve destekleyen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından “istikrar” ve “etkinlik” kavramları öne çıkarılarak kamuoyunda savunulmaktadır. Tarihinde hükümet istikrarsızlıklarının yaşanmışlığı ve ağır ve hantal işleyen siyasal ve yönetsel sürece dair saptamaların pelesenkliliği bu savunuda öne çıkan unsurlardır. 2017 Anayasa değişikliği bu düşünsel iklimde kaleme alınmıştır (Gönenç, 2018: 2-3). Ancak Türkiye’de başkanlık sistemine karşı, otoriterleşmeyi getireceği, ülkenin “bölünmesine” ve kutuplaşmasına yol açacağı yönünde çeşitli itirazlar da dile getirilmektedir (Güler, 2018: 309). Hükümet tartışmalarının eski olduğu kadar sorunlu görünümüne de işaret eden Tekin ise “bölünme” konusunun federalizm konusuna iliştilererek sunulmasının bir “manipülasyon” olduğu düşüncesindedir (Tekin, 2015: 103-123). Kutuplaşma konusunda da esasında ilk izlenim Türk parti sisteminin çok parçalı ve kutuplu olma özelliği düşünüldüğünde en azından kabaca iki parçada konsolidasyonun oluşacağını göstermektedir. %50+1 formülü bunu zorunlu kılmaktadır. Koalisyonların şimdilik kendi kimliklerini koruyan partilerin seçim öncesi uzlaşması ve her seçimde bunu tekrarlayacak olması beklentisi zamanla ABD’dekine benzer iki partili bir siyasal yapı doğurabilir. Ancak zamanla deyi mi bu sürenin kestirilmesini olanaklı kılmamaktadır. Çok sayıda partinin kendi tüzelkişiliklerini terk etmemek adına direneceği aşikardır. Birleşme, dayanışma ya da ortaklaşma kültürünün olmadığı bir ülkede, siyasal rantın keskin ideolojik

(amme) din ve dünya işlerini ilgilendiren konularda mutlak bir başkanlık ve geneli kapsayan bir idarecilik olarak tanımlanmaktadır. “Başlıca gayesi, vatani saldırılardan korumak, halkı idare etmek, İslam davetini kuvvet ve silahla kurmak, ihtilafları gidermek, zalimlerden mazlumların hakkını almak, vermeyenlerden hak sahiplerinin hukukunu alıp vermektir.” (el Giyasi, 2016: 35).

5 Turan bu durumu bir “sevda” olarak nitelendirmektedir (Turan, 2005: 113-124).

geçmişini bulunan bu partilerin kısa süreli pazarlıklarına ve aşırı uçlara da yönelecek olması şimdiden görülmektedir. Yapay bu stratejinin ülkenin önüne yeni kısır çekişmeleri getirebileceği düşünülmektedir. En azından taraflardan birinin her an vaat ve icraatlarıyla maceralar peşinde koşabileceği olasılığını, tarihsel gerçekler de hatırlandığında, arttırdığı açıktır ve bu sav ülkenin stratejik ve jeopolitik konumu ve tarihsel gerçekleri söz konusu olduğunda salt paranoya ya da komplo teorisi olarak da nitelendirilemez.

Türk devlet yönetiminin yeniden yapılandırıldığı bu süreçte “*parti sisteminin etkisi altında fiili olarak patronlu başkanlık şeklinde işleyen bir tür yarı başkanlık sistemi*”nden (Boyunsuz, 2017: 262) cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Bu durum elbette yeni bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada yeni ya da değişen özelliklere bakıldığında ilk olarak milletvekili seçilme yaşının 25’ten 18’e indiği görülmektedir. Ayrıca bundan böyle kanunları hükümet değil milletvekilleri teklif etmeye başlamış durumdadır. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve meclis genel seçimi 5 yılda bir aynı günde yapılması, cumhurbaşkanı veya meclis seçimi yenileme kararı verirse, iki seçimin aynı anda gerçekleşecek olması, cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisinin kesilmeyecek olması, cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, üst düzey kamu görevlilerini cumhurbaşkanının ataması, kurumlar ile ilgili idari düzenlemelerin bundan böyle cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılması, sorumlu cumhurbaşkanlığının gelmiş olması, bütçe hazırlama ve sunma yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesi, sıkıyönetimin kalkması, olağanüstü halin yeniden düzenlenmesi, yargının bağımsızlığı ifadesine “tarafsızlığı”nın da eklenmesi, yargının enikonu sivilleşmesi ile hakimler ve savcılar yüksek kurulunun, hakimler ve savcılar kurulu olarak (HSK) yeniden düzenlenmesi sistemin temel değişiklikleri ve bileşenlerini oluşturmuş durumdadır (TBB, barobirlik.org.tr, 2019; Eren, Akıncı, 2018: 46-65).

Milletvekili sayısının 600’e çıkarıldığı yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin, kurumsal açıdan değerlendirilmesi yapıldığında ise Alkan’a göre başlıca üç temel özelliği öne çıkmaktadır; “*İlk özellik yasamanın üstünlüğünün kabul edilmiş olmasıdır. Bu yönüyle yeni sistem ne yasama ile yürütme arasındaki katı ayrılığın benimsendiği ABD modeline, ne de yürütmenin sistemi domine edebildiği otoriter başkanlık modellerine benzemektedir. İkinci özellik yürütmenin kendi alanında etkililiğinin sağlanmasıdır. Bu yönüyle sistem yürütme otoritelerinin hızlı kararlar alıp uygulayabilmesini hedeflemektedir. Son özellik ise, sistemi işler kılmak amacıyla kilitlenmeyi önleyici mekanizmalara yer verilmiş olmasıdır.*” Bu kapsamda Cumhurbaşkanına yeni sistemde kararnameler yoluyla düzenleme yetkisi bırakılan alanlar şunlardır; “*Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma (Md.104); başkanlık teşkilatlarının kurulması ve mevcut bakanlıkların teşkilat yapısında değişiklik yapabilme (Md.106); MGK Genel Sekreterliği teşkilat ve görevleri (md.118);*

Kamu tüzel kişiliği kurma (Md.123); Genelkurmay Başkanını atama (Md.117) ve Devlet Denetleme Kurulu (Md.108)” (Şekil 1). Yasama yetkisinin üstünlüğü akılda kalmak üzere yasamaya bırakılan alanların yürütmeye bırakılan alanlardan yirmi kat daha fazla olması ve bizatihi yürütme alanındaki yoğun kanun atfı da Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisini sınırlandıran dikkate değer diğer hususlardan biri olarak kabul edilebilir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde eski iki başlı yürütme sisteminin terkedilerek başbakanlığın kaldırıldığı görülmektedir. Yeni sistemde üçlü kararname (müşterek kararname) yerine üst düzey atamalar Cumhurbaşkanı kararı ya da onaylamasıyla yapılabilmektedir. Gerekli revizyon ve yeni durumlara uygun liyakat ehli yönetici atanmanın hızı oldukça artmış bulunmaktadır. Ayrıca bakanlık ve bağlılarının hatta merkezi idareye bağlı kamu tüzel kişiliklerinin Cumhurbaşkanı kararnamesi ile kurulabilmesi sistemin yeni özelliklerindedir. Sistemin kilitlenmesini önleyen mekanizmalar da düşünülmüş olup yasama ve yürütmenin ayrı eğilimlerden olduğunda ya da mecliste çok partili düzen ortaya çıktığında uzlaşmazlık meşruiyet krizi yaratabilecektir. Bu durumlarda Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimlerini eş zamanlı yapılması kuralının getirilmiş olması, Cumhurbaşkanlığı makamının bir sebeple boşalması durumunda bu eş zamanlı seçimin yine varlığı ve bütçenin onaylanmaması durumunda bir önceki yılın bütçesini yeniden değerlendirme oranında arttırılarak uygulanması ve nihayet Cumhurbaşkanı ve TBMM’nin seçimleri karşılıklı olarak yenilenmesine karar verebilmeleri sistemin kilitlenmesini önleyecek mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkan, 2018: e140-e143 ve e146-e148.).

Şekil 1: Cumhurbaşkanlığı Merkez Teşkilatı Şeması

CUMHURBAŞKANI	
Cumhurbaşkanı Yardımcıları	
Özel Kalem	
İdari İşler Başkanlığı	
Ofisler	Finans Ofisi
	İnsan Kaynakları Ofisi
	Dijital Dönüşüm Ofisi
	Yatırım Ofisi

Bağlı Kurullar	Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu
	Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
	Ekonomi Politikaları Kurulu
	Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu
	Hukuk Politikaları Kurulu
	Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu
	Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu
	Sosyal Politikalar Kurulu
	Yerel Yönetim Politikalar Kurulu
Başkanın Kabinesi	Adalet Bakanlığı
	Dışişleri Bakanlığı
	İçişleri Bakanlığı
	Milli Savunma Bakanlığı
	Milli Eğitim Bakanlığı
	Sağlık Bakanlığı
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Tarım ve Orman Bakanlığı
	Kültür ve Turizm Bakanlığı
	Gençlik ve Spor Bakanlığı
	Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı
	Hazine ve Maliye Bakanlığı
	Ticaret Bakanlığı
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	
Bağlı Kuruluşlar	Devlet Denetleme Kurulu
	Milli Güvenlik Kurulu
	Milli İstihbarat Başkanlığı
	Genelkurmay Başkanlığı
	Savunma Sanayi Başkanlığı
	Diyanet İşleri Başkanlığı
	İletişim Başkanlığı
	Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine tabi 434 kamu kurum ve kuruluşu bulunmaktadır (<http://afyonluoglu.org/cbk01-sema/>, E.T.: 02.04.2019). Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatında yer alan temel yapılanma değerlendirildiğinde ilk olarak bakanlık sayısının birleştirmeler yoluyla azaltılarak 26'dan 16'ya düşürüldüğü görülmektedir; Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı adlarında 16 bakanlık kurulmuştur (Şekil 2).

Şekil 2: T.C. Bakanlıkları

Başkanın Kabinesi	Adalet Bakanlığı
	Dışişleri Bakanlığı
	İçişleri Bakanlığı
	Milli Savunma Bakanlığı
	Milli Eğitim Bakanlığı
	Sağlık Bakanlığı
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Tarım ve Orman Bakanlığı
	Kültür ve Turizm Bakanlığı
	Gençlik ve Spor Bakanlığı
	Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı
	Hazine ve Maliye Bakanlığı
	Ticaret Bakanlığı
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

<https://www.memurlar.net/haber/761329/yeni-sistemde-yeni-bakanliklar.html>,
E.T.: 02.04.2019

Yeni sistemde politika önerileri yapmak ve ilgili alanlarda strateji ve vizyon geliştirmek üzere, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve ilgili kurulun hedef sektörlerinden temsilcilerin yer aldığı Yerel Yönetim Politikaları Kurulu, Sosyal Po-

litikalar Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu şeklinde 9 politika kurulu yapılandırılmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları

Bağlı Kurullar	Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu
	Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
	Ekonomi Politikaları Kurulu
	Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu
	Hukuk Politikaları Kurulu
	Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu
	Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu
	Sosyal Politikalar Kurulu
	Yerel Yönetim Politikalar Kurulu

<https://www.memurlar.net/haber/761329/yeni-sistemde-yeni-bakanliklar.html>,
E.T.: 02.04.2019

Yeni sistemde Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi adlarında 4 ofis⁶ örgütlenmesi söz konusudur. Bu ofisler sistemin çalışmasında dinamik ve kurumlararası nitelikte çalışmaları yürütecek ve e-devlet, üretim, personel ve yatırım konularında doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışacaklardır (Şekil 4).

Şekil 4: Cumhurbaşkanlığı Ofisleri

Ofisler	Finans Ofisi
	İnsan Kaynakları Ofisi
	Dijital Dönüşüm Ofisi
	Yatırım Ofisi

<https://www.memurlar.net/haber/761329/yeni-sistemde-yeni-bakanliklar.html>,
E.T.: 02.04.2019

6 ABD örneğinde ofisler çeşitli uzmanlık alanlarında başkanın aldığı kararların uygulamadaki süreçlerini, değerlendirme ve gözlemlerini yapmakla görevlidirler. Türkyılmaz'a göre ABD'de ofisler adeta başkanın ar-ge birimleridir (Türkyılmaz, 2017: 80).

Güçlü koordinasyon, etkin ve verimli bir yönetim hedefi temelinde Cumhurbaşkanlığına bağlı 8 başkanlık kurulmuştur; Genelkurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Başkanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Devlet Denetleme Kurulu, İletişim Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (Şekil 5). Milli İstihbarat Teşkilâtı (MİT) ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın adları değiştirilerek başkanlık haline getirildiği ve stratejik ve kapsayıcı bir iletişim ile bütçe planlaması ve yönetimine dair yeni başkanlıklar oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 5: Cumhurbaşkanlığı'na Bağlı Başkanlıklar

Bağlı Kuruluşlar	Devlet Denetleme Kurulu
	Milli Güvenlik Kurulu
	Milli İstihbarat Başkanlığı
	Genelkurmay Başkanlığı
	Savunma Sanayi Başkanlığı
	Diyanet İşleri Başkanlığı
	İletişim Başkanlığı
	Strateji ve Bütçe Başkanlığı

<https://www.memurlar.net/haber/761329/yeni-sistemde-yeni-bakanliklar.html>,
E.T.: 02.04.2019

3. ABD BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRK TİPİ HÜKÜMET SİSTEMİNİN BENZER VE FARKLI YÖNLERİ

Hangi hükümet sistemi iyidir ya da daha iyidir sorusu afaki bir sorudur ve gerçekte demagojiden öte sonuçlar doğurmaz. Çünkü her ülke tarihsel gerçekliği, kültürel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda sistemlerini belirlemektedir. Farklı sistemler bulunmakla birlikte ülkeler bir hükümet sisteminden diğerine geçmeyi de deneyimlemek istemektedirler. Bu geçiş sürecinde genellikle eski ya da mevcut sistem aksamalar, sorunlar öne çıkarılarak eleştirilmekte, geçilen sisteminse üstün yanları propaganda amaçlı kullanılmaktadır. Eski sistemin bütünüyle kötü olduğu sonucu elbette buradan çıkmaz zira yapılan bir araştırma, parlamenter sistemin uzun vadede başkanlık sisteminden ekonomik ve insani gelişme çitasının daha yüksek olduğunu kanıtlamış bulunmaktadır. Bebek ölüm oranları, yaşam süreleri ve ekonomik göstergeler bakımından sonuçlar bunu teyit etmektedir (Musil, 2014: 204). Ancak dövmek yerine eldekiyle yetinmek de murad olamaz. Eldekini hem o hem o biçiminde düzenlemek ya da Özbudun'un deyimiyle hem

güçlü yürütme hem de güçlü bir parlamentonun da aynı anda gerçekleştirilmesi de söz konusu olamaz (Özbudun, 2005: 106). Bu durumda bir karar vermek ve karar verilen sistemi geliştirmek ehven gözükmemektedir. Eğer başkanlık sistemine geçişin asırlar ötesine götürülmesi doğru ise ve bunca zamandır istikrar yaratmadığı savıyla hareket edilecekse bu durumda başkanlık sistemine geçen Türkiye'nin önünde istikrarsız asırlar var demektir ve gelecek karamsarlık getirecektir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ya da diğer deyişle Türk tipi⁷ başkanlık sistemi dünyada var olan siyaset ve yönetim rejimlerinden Westminster, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinden farklı olma iddiasındadır. *Kendine özgülük* arayışına karşın kamuoyunda bilhassa ABD tipi başkanlık sistemiyle karşılaştırıldığı görülmektedir. Türkiye'nin yeni yönetim sistemi kuşkusuz ABD örneğine göre bazı benzerlikler içermekte ancak bazı farklı yönleri de bulunmaktadır (Keskinsoy, Kaya, 2018: 90). Anayasa hukucusu Gözler ise farklılıklara odaklanarak Türkiye'deki hükümet sistemi ile başkanlık sistemi arasında “*uzaktan yakından bir ilgi*” kurulamayacağı düşüncesindedir. Gözler, gerekçelerini şu şekilde sıralamaktadır (Gözler, 2017: 10-19);

1. ABD’de başkan, yasama organı tarafından görevden alınamaz; Türkiye’de alınabilir.
2. ABD’de başkan, yasama organını feshedemez, Türkiye’de feshedebilir.
3. ABD’de başkan yardımcısı da halk tarafında seçilebilir, Türkiye’de yardımcıları atanmaktadır.
4. ABD’de bakanların ataması senatonun onayına tabidir, Türkiye’de değildir.
5. ABD’de başkanın yüksek hâkim atama yetkisi, senatonun onayına tabidir, Türkiye’de değildir.
6. ABD’de başkanın çok sayıda kamu görevlisini atama yetkisi Senato onayına tabi iken Türkiye’de Meclisin onaması yoktur.⁸

7 “Türk Tipi” deyiminden “*ülkemin özgün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir model*” anlamı kastedilirken (Külünk, 2017: 45) bazen de olumsuz imgeleme sahip olarak kullanılmakta ve “*ne idüğü belirsiz, garabet, padişahlık sistemi, sultanlık*” gibi (Bayram, 2016: 66) anlamlara işaret edilmekte bir tür “yan sanayi” muamelesi yapılmaktadır. Kendi katkısını sunmak yerine daima eleştiren, aşağılayan nihayet gerçekte özüne yabancı bir aydın tavrı ‘batılılaşma’ zamanlarından beri sürdürülmektedir. Eskicioğlu ise, başkanlık sistemi dahil “Batı patentli hayat” karşısında “*tarım toplumunda üretilmiş terimler*”le durmanın zorluğuna işaret etmektedir (Eskicioğlu, 2016: 204 ve 206). Yukarıdakilerinin yanında “Türk Tipi” vurgusuna sahip yayınlardan bazıları şunlardır; “Erim, 2017: 49; Bozlağan, 2016: 58; Ergün ve Çalışkan, 2016: 12; Gergerlioğlu, 2017: 103).

8 Gözler’in 4, 5 ve 6. maddelerde işaret ettiği başkanlık atamalarına yakından bakıldığında,

7. ABD’de başkanının yaptığı Uluslararası Andlaşmaları onaylama yetkisi senatonun 2/3 çoğunluğuna ait iken Türkiye’de böyle bir şart yoktur.
8. ABD’de başkanın kongrenin kabul edeceği bütçeye mutlak ihtiyacı varken Türkiye’de benzer durumda Cumhurbaşkanı eski bütçeyi yeniden değerlendirilme oranında artırarak kullanmaya devam edebilmektedir.
9. ABD’de başkanın siyasal partisi ile zayıf ilişkisinin aksine Türkiye’de çok sıkı ilişki kurulmuştur.

Anılan bu farklılıklar Akartürk’e göre Latin Amerika’da bulunan *başkanlı rejimler* de göz önüne alındığında taklit edilemezlik sonucunu doğurmaktadır. Bilhassa sonuncu maddede ifade edilen parti sisteminden kaynaklanan özgünlük, Türk parti sistemiyle birlikte düşünüldüğünde de zaafına karşın hükümet arayışında alternatif olarak kendine başkanlık sistemini çıkarmaz (Akartürk, 2010: 208 ve 283). Elbette Gözler’e eklenebilecek olan, velev ki iki sistem birbiriyle aynı olsa bile iki ülkenin *siyasal gerçeğinin* birbirinden farklı olduğudur (Gençcan, 1996: 68). Kaldı ki tarihsel süreç, ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıklar da cabası. Bu noktada ifade edilebilecek olan, söz gelimi *toplumsal barış ve uzlaşma* noktasında her iki sistemin taraftarları da bir diğer sistemi eleştirmekten kendilerini alamamakta oluşları ve kendi önerilerinin üstün olduğundan dem vurup durmalarıdır (Yıldırım, 2017: 188; Boyunsuz, 2017: 269-270).

Kuşkusuz iki sistem sadece yürütme erki ve organı bakımından değil yasama ve yargı erk ve kurumları bakımından da benzer ve farklı özelliklere sahip bulunmaktadır. Erkların birbirleri karşısındaki konumu ve ilişkisi sistemin yaşaması açısından hayatidir. Türkiye’nin her ne kadar kendine özgü bir hükümet sistemi kurmaya çalışmak istemesine karşın alanyazın, bir kısmı “halka güvensizlik”ten (Yanık, 2016: 133) kaynaklansa da kendine özgünlükten kaynaklanacak sorunlar karşısında da uymayı ihmal etmediği görülmektedir (Yücel, 2009: 291);

ABD’nin kendine özgü, farklı siyasi girdilerine sahip olmayan Türkiye açısından bu kurumsal ve siyasi sonuçlar, çok daha ağır bir siyasi gerilime ve ideolojik kutuplaşmaya neden olacaktır. Özellikle demokratik kökleşmenin hâlâ istenen düzeye ulaşmaması ve önder merkezli, disiplinli, ideolojik mesafesi fazla partilerin biçimlendirdiği siyaset kültürünün varlığı üzerine gerçekleştirilecek olan hükümet sistemi değişikliği belirtilen bu sakıncaların artan bir etkiyle ortaya çıkmasına yol açacaktır.

ABD başkanının toplam 3.648 üst düzey yönetici atamasına müdahil olduğu görülürken, bunlardan toplam 1212 atamanın senato onayı gerektirdiği anlaşılmaktadır (Sobacı, Köseoğlu, 2018: 31). Senato, büyükelçiler, diğer diplomatik kişi ve konsoloslara; yüksek mahkeme yargıçları ve Anayasanın öngörmediği ve yasalarla kurulacak makamların görevlilerini atama yetkisine sahiptir (Gülener, 2016: 62).

Ne var ki olan olmuş ve hükümet sistemi geçişi tamamlanmıştır. Deyim yerindeyse “cin şişeden çıkmış” ve federalizm ya da adem-i merkezîyetçilikten (Aktaş, 2013: 330-350) tutun da felaha, salaha ermek isteyenlerin, bekleyenlerin ertesi gün yine aynı şeylerin olduğunu görmeleri karşısında “ama bu bizim istediğimiz değildi” demelerine az zaman kalmıştır. Bundan sonra yapılması gereken yeni sistemin başarısı için, ivedi atılması gereken adımların atılması ve hiç değilse liyakat konusunda taviz verilmemesidir.

Bağçe'nin uluslararası kurum ve kuruluşların hazırladıkları endeksler doğrultusunda gösterdiği sonuçlar parlamenter sistemin başkanlık ve yarı-başkanlık sistemine göre üstün yanlarını ortaya koymaktadır. Yönetim sistemleri bakımından sıralanan dünya ülkeleri bakımından ilk 10 parlamenter ülkeye göre ilk 10 başkanlık sistemiyle yönetilen ülke ya da herhangi bir düzeydeki sıralama (işsizlik endeksi üzerinde belki düşünülebilir) (Bağçe, 2016: 253-276) karşısında “kör ölü badem gözlü olur” duygusu oluşuyorsa da öne çıkarılan başkanlık sistemine sahip ülke olan ABD ile karşılaştırma bahsi yine de öğretici olmayı sürdürebilecektir.

Nitekim yapılan karşılaştırma sonunda fren ve denge mekanizması dışında da bazı farklar saptanmış bulunmaktadır. Bunlar; bakanların ve üst düzey kamu yöneticilerinin atanma usulü, başkan/cumhurbaşkanı yardımcılarının seçimi ve atanması, başkanın/cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu, meclisten gönderilen yasaların onaylanması veya veto edilmesi, uluslararası antlaşmaların kabulü ve onaylanması ile bütçenin kabulü ve onaylanması gibi konu ve başlıklarda olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'deki sistemin “yerli ve milli” bir model olarak tasarlandığını vurgulayan bir çalışmada farklılıkların sebebi şu şekilde izah edilmektedir; “Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde görülen bazı zaafıların ortaya çıkmaması için eşzamanlı seçim ve seçimlerin birlikte yenilenmesi gibi düzenlemelere yer verilmesi bu durumun (yerli ve milliğin) bir yansımasıdır. Yasama ile yürütmenin yetkilerinin kullanılmasında tıkanmaya yol açmamak amacıyla yetkilerin net bir şekilde ayrıştırılması da bir başka özgünlük olarak ifade edilebilir... Ayrıca başkanın ve TBMM'ye karşılıklı olarak seçimleri yenileyebilme yetkisi verilmiş olması yasama ve yürütme arasında ortaya çıkabilecek krizleri aşabilme, birlikte uyumlu çalışmaya motive etme amacı taşımaktadır. Uyumlu işleyen bir sistemde bu yetkinin sıklıkla kullanılacağı beklenemez. Çünkü seçimin yenilenmesine karar veren Cumhurbaşkanı kendi görev döneminden feragat etmiş olacaktır. Aynı şekilde Meclis'in erken seçim kararı almasıyla, Cumhurbaşkanı seçimleri de yenilenecektir.” Ayrıca ABD'dekinin aksine başkan yardımcısı herhangi bir sebeple başkanlık koltuğunun boşalması üzerine başkanın yerine geçmesine karşın Türkiye'de aynı durumda 45 gün içinde seçimler öngörülmüştür. Bu sürede Cumhurbaşkanı yardımcısı sadece vekalet etmekle görevlidir (Karatepe vd., 2017: 50).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de yönetim sisteminin değişimi sürecinde dikkati ilk çekenin *değişim tutkusu* olduğu ileri sürülebilir. Taraftar olanların veya tutkunun gücü yavaşladığında ya da muarızların daha güçlü ortaya çıktığı anlarda, dayanak ararken, başvuru düşünülere bakıldığında önceki zamanlardan başlayarak Maurice Duverger (1917-2014), Giovanni Sartori (1924-2017) gibi hukukçu/siyaset bilimcilere tesadüf edilmektedir. Bunlara, “3 *Li ekolü*” diyebileceğimiz Columbia ve Kaliforniya üniversiteli sosyolog/siyaset bilimciler eşlik etmekte ve Lipset (1922-2006)⁹, Linz (1926-2013)¹⁰ ve Lijphardt (1936-...)¹¹’ın görüşlerine başvurulmaktadır. Türkçe alanyazın bakımından bahse konu Avrupa ve ABD’li yazarlar ülkemizde siyaset bilimi ekseninde ve hassaten yönetim ya da hükümet sistemleri konusunda karşılaştırmalı bakış açıları ve ilgili ülke deneyimleri bakımından etkili düşünceler geliştirmişlerdir. Anı ve emeklerine saygı duyulan yazarlarca geliştirilen çözümler Latin Amerika ile Asya ve Afrika’daki başkanlık ve parlamenter sistemlerin ahvaline dair ve genellikle karşılaştırmalı ve olumsuz tablolar resmedilmektedir. (Horowitz vurgusu ile bkz. Lipset, 2015: 39). Örtülü olarak Avrupa’nın öne çıktığı düşünülebilir ve de karşılaştırmalar çoğunlukla ABD yönetim sistemi ve diğerleri arasında yürütülmektedir. O arada Lipset’in İslam ülkelerine dair analizine de düşüncelerinin gücüyle birlikte Türkiye’deki yazarlarca empati kurulmuş gibidir (Lipset, 2015: 39-43). Ancak karşılaştırmaların temelinde kültür, yönetim sistemleri ve özellikle de demokrasi üzerinden yürütülmesi bu sonuca ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Türkiye’de parlamenter yönetim sistemini savunuların esin kaynağı da böylece ortaya çıkmaktadır zira parlamenter demokrasiler Linz’e göre daha istikrarlıdır (Linz, 2015: 11-13). Üstelik Linz, demokratik hükümetler ve demokratik olmayan devletleri, sultancı rejimler dahil olmak üzere analiz edip totaliter ve otoriter yanlarına dair gözlemlerini paylaştığı için ilginin şiddeti aynı oranda artmaktadır (Linz, 2012: 25, 152 ve 307). Lijphardt ise, her ne kadar *otuz altı çağdaş demokrasi* adımı verdiği ülkeler incelemesinde Türkiye’ye

9 Kaliforniya Üniversitesi sosyoloji profesörü olan Seymour Martin Lipset, *Tarım Toplumculuk* (1959), *Siyasal İnsan*, M. S. Trow ve J. S. Coleman’la birlikte yazdığı *Sendika Demokrasisi* ve R. Bendix’le beraber derlediği *Sınıf, Statü ve İktidar* ile yine Bendix’le yazdığı *Sosyal Akışkanlık* başlıklı çalışmalarıyla 1950’lerden beri akademik hayatın önemli isimlerdendir. Türkiye’de de hemen hemen o yıllardan beri izlenmektedir (Mete Tunçay Önsözü, Lipset, 1986: ç.ö. ve 73-75).

10 “Juan Jose Linz, 1926 yılında Almanya’nın Bonn kentinde doğmuş, İspanyol sosyologdur... Devlet/hükümet yapılarındaki totaliter ve otoriter sistemler üzerine teorileriyle tanınan Linz ayrıca demokratik sistemlerin çöküşü ve demokratik rejime geri dönüşler konusunda da geniş araştırmalarda bulunan bir isimdir” (Linz, 2012, biyografi).

11 Arend Lijphardt ise Kaliforniya Üniversitesi siyaset bilimi profesörü olup, demokrasi ve demokrasi kuramları üzerine çok sayıda çalışması bulunmaktadır (Lijphardt, 2014: biyografi).

yer vermese de (Lijphart, 2014: 73-88), “İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkeler genellikle eski kolonyal yöneticilerinin temel anayasal kurallarını aynen kopyalamakla yetindiler ve alternatifleri ciddi bir şekilde değerlendirme yoluna gitmediler.” değerlendirmesiyle dikkati çekmekte ve asıl olarak da “özellikle derin etnik ve başka tür yarılmalar yaşayan ülkelerin anayasal gereksinimlerine” odaklanan modelleri ile etkili düşünceler geliştirmektedir (Lijphard, 2015: 45 vd.).

Ne var ki Türkiye’de demokratik hayata geçişin ilk zamanlarından bu yana bakıldığında geçen bir buçuk asırlık zamana karşın uluslararası alanda etkili, siyaset ya da sosyal bilimler alanından gelen ve mevcut modele dair ya da alternatifleri itibariyle duayen bir isim, gerek uygulamacılara, akademiye gerekse halka mal olmuş değildir. Bu durumda anılan isimlerin gerektiğince anlaşılması bir yana polemik düzlemde kalan ve taraftarlığın gücü ve pozisyonuyla gelişen kısır tartışmalar sürdürüleğelmştir. Eğitim ve demokratik tecrübe ve terbiyenin düzeyi ve içselleştirilmesi bir yana iyi niyet gibi değerler alemi bakımından hakkaniyet, sağduyu ya da asgari müşterekler de aşırı kutuplu hale kurban edilmektedir. Ülkenin karar ve uygulama mekanizması ile topyekûn ekonomik ve toplumsal kaderi etkileme ve sorunları çözme bakımından en kolayını seçmeye meylini şimdilik tartışmayı bir kenara bırakmalıdır. Saptama yeterlidir.

İnsanın yaptığı hiçbir şey kusursuz değildir. Yaptığının kusurlarını bilen ve kusurların sürdürülemezliği karşısında krize giren ama aklıyla bunu çözmeyi başardığı sürece hayatını idame ettiren bir varlık olarak insan, politik adamlığının ürettiği siyasal ve yönetsel rejimlerle geçmişten bugüne serüvenine devam ediyor ve geleceğe dair umutlarını sürdürüyor.

Bu bağlamda imparatorluk bakiyesi bir devlet ve toplumda az gelişmişlik ve kalkınma sorunlarının varlığı ve büyüklüğü bir yandan depresif ve nostaljik diğer yandan ivedi ve köklü çözümlerin hep bir arada yaşanması nedeniyle hep ortada olan beklenti ve durumu özetliyor. Tarihsel olarak 19. Yüzyıl Osmanlı batılılaşma tarihi bu saptamayı ve tekerrürlüğü gösteriyor. Temelde bağımlılık bağlamından kopmadığı sürece millici aydın bu saptamayı vicdanının gereği olarak yapıyor. Değişim taraftarlığı ya da zafer sarhoşluğu topluma olan maliyetleri göz ardı ediyor, zaman içinde ortaya çıkan gerçekler en başta müsebbibini vuruyor ancak yol da bağımlılığı da bir kez oluşmuş bulunuyor. Yeni yolun bağımlılığını (path dependency) kıracak cüret daima bulunsa da fasit daireden çıkmak kolay oluyor. Birileri de aynı gemide olduğundan bihaber rakip, rövanş ya da beter olsun pragmatizmine gömülmüş bulunuyor.

Parlamentar, yarı başkanlık ya da başkanlık sistemleri doğduğu kültürün özelliklerini elbette taşır. Ve de daim geliştirilmeyi gerektirir. İnsan kendi icat ettiği

sistemlerden medet umarken bilinen deneme iyimserliğini çağırılmaktadır. Bu en sade deyimle naifliktir. İşte Türkiye’de hükümet sistemini değiştirmek üzere anayasal hareketler yine yeni bir dönemeç noktasında bulunulduğunu göstermektedir. Bir yılına yaklaşan uygulama işlemektedir. Ancak bir kez daha devlet esas teşkilat kanununda bazı değişikliklerin yapılmasının ülkeyi kurtaracağı savlanmaktadır. Oysa seçim ve siyasi parti kanunlarında ya da yeni sistemin ikincil mevzuatında yapılması gereken uyarlamalar yapılamamaktadır. Ekonomik, toplumsal, siyasal ve yönetsel bağımlılığın mekanizmalarının kırılmazlığı algısı derinleşmektedir. Gerçekte olan sadece ve sadece zihniyetin bağımlı olmasıdır ve çözüm de bu bağımlılığı kırmakla başlayacaktır. Yoksa yeni bir sistem, yeni anayasa, yeni bir meclis, yasama, yürütme, yargı, basın, ordu, üniversite hasılı tüm kurumlar ve kurallarıyla birlikte ve topyekûn güdülenme ve çalışma olmaksızın sada bırakıp geçiyorlar. Bu çabalar yabancı kültürlerin yönetim geleneğinin transferi biçiminde ve sadece bir şeyler yapılmak istendiğini göstermek adına kalırsa devlet ve toplum zayıflıyor, zaman aleyhte çalışıyor, kültür oturmuyor, teamül yerleşmiyor, devlet ve toplum şuuruzlaşıyor. Saptama yapıp durmak yerine daima ve daha çok çalışmak gerek...

KAYNAKÇA

- AKARTÜRK, Ali (2010). **Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- AKTAŞ, Murat (2013). “Türkiye’de Sistem Arayışları: Başkanlık mı Adem-i Merkeziyetçilik mi?”, **Başkanlık Sistemi**, ed. M. Aktaş, B. Coşkun, Nobel Yayınları, Ankara, s.333-362.
- ALKAN, Haluk (2018). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri”, **Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi**, Özel Sayı, e139-e153. DOI: 10.17829/turcom.461355
- ATAÖV, Türkkaya (2011). **Federasyon, Başkanlık, Yarı Başkanlık**, Destek Yayınevi, İstanbul.
- AVANER, Tekin (2019). “Türkiye’de Liderler ve Yönetim: Alparslan Türkeş ve Türk Kamu Yönetimine Etkisi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Nisan, Yıl 108, Sayı 380, s.61-64.
- BAĞÇE, H. Emre (2016). **Parlamentar Sistem mi Başkanlık mı?**, Gonca Yayınevi, İstanbul.
- BAYRAM, Salih (2016). **Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları**, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- BİLİR, Faruk (2017). **100 Soruda Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi**, Adalet Yayınevi, Ankara.

- BOYUNSUZ, Şule Özsoy (2017). **Dünyada Başkanlık Sistemleri (Karşılaştırmalı Bir Analiz)**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- BOZLAĞAN, Recep (2016). **Türk Tipi Başkanlık**, Hayat Yayınları, İstanbul.
- ÇİLLİLER, Yavuz (2016). “Türk Siyasal Hayatında Devlet ve Hikmet-i Hükümet Geleneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(34), s.416-430.
- DEMİRCAN, Ahmet Misbah (2017). **Bir Sistem Tartışması**, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Cihad (2016). **Başkanlık 2023**, Cinius Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- DUVERGER, Maurice (1986). **Seçimle Gelen Krallar**, çev. Necati Erkurt, Kelebek Yayınları, İstanbul.
- EL-GİYASİ, Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (2016). **İslam'da Başkanlık Sistemi**, çev. Abdullah Ünalın, Mevsimler Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- ERDOĞAN, Oğuzhan (2019). **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler**, Sage Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- EREN, Veysel, AKINCI, Berat (2018). “Yasama Yürütme İlişkileri Açısından Başkanlık Sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Karşılaştırılması”, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetimi Sisteminde Değişim**, (ed.) Yüksel Demirkaya, Hiperlink, Yayınları, s.35-70.
- EREN, E. Karaca (2000). “ABD ve Latin Amerika Örnekleri Işığında Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği- Parti Sistemleri Açısından Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ERGÜN, Sinan ve ÇALIŞKAN, K. Göktürk (2016). “Şeref Malkoç ile Röportaj”, **Farklı Görüşlerle Yeni Anayasa ve Başkanlık Sistemi**, Pamiray Yayınları, İstanbul, s.9-19.
- ERİM, R. Onur (2017). **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (Demokratik Yönetim Biçimlerine Türkiye Katkısı)**, İşaret Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ESKİCİOĞLU, Osman (2016). **Başkanlık Sistemi ve İslam**, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2010). **Başkanlık Sistemi Tartışmaları**, SDE, Başak Matbaacılık, Ankara.
- GENÇCAN, Ömer Uğur (1996). “ABD Başkanlık Rejimi Modeli Açısından Türkiye Gerçeği”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- GERGERLİOĞLU, Muhammed Taha (2017). **Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı (Kurumların Vesayetinden Halkın İktidarına)**, Hayy Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- GÖNENÇ, Levent (2018). “Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, **Tepav**, s.-6, <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1279/Levent+Gonenc+Dr.>, E.T.: 01.04.2019.
- GÖZLER, Kemal (2017). “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız?”, <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.pdf>, (Konuluş Tarihi: 24 Şubat 2017), s.1-26, E. T.: 01.04.2019.
- GÜLENER, Serdar (2016). **Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme**, SETA, İstanbul.
- GÜLER, Tahsin (2018). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri”, **Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21(39), Haziran.
- GÜNAL, Erdoğan (2015). **Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Başkanlık Sistemi Arayışları**, Hükümdar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- HEPER, Metin (2012). **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı Yayınları, 4. Baskı.
<http://afyonluoglu.org/cbk01-sema/>, E.T.: 02.04.2019.
<https://www.memurlar.net/haber/761329/yeni-sistemde-yeni-bakanliklar.html>, E.T.: 02.04.2019
- İĞDEMİR, Uluğ (1937). **Kuleli Vak’ası Hakkında Bir Araştırma**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KARATEPE, Şükrü vd. (2017). **Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Memur-Sen Yayınları, Ankara.
- KESKİNSOY, Ömer, KAYA, Semih Batur (2018). “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **TBB Dergisi**, 137, s.67-96.
- KOÇAK, Konur Alp (2017). “ABD Başkanlık Sistemi: “Ayrı” ama “Birlikte” Çalışan Organlar”, TBMM (2017). **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)**, (yay. yön.) Emrah Hurma, ed. Semra Gökçimen, TBMM, 2. Baskı, s.21-81.
- KUTLU, Muhammet (2011). **Başkan**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 1. Baskı, İstanbul.
- KUTLU, Mustafa (2001). **Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri, Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri**, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

- KÜLÜNK, Metin (2017). “Türkiye’ye Özgü Bir Başkanlık”, **Yeni Anayasa Yeni Türkiye (Cumhurbaşkanlığı Sistemi)**, der. Hacer Haniç, Hayy Kitap, s.45-48.
- LİJPHART, Arend (2014). **Demokrasi Modelleri (Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları)**, çev. G. Ayas, U. U. Bulsun, İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- LİJPHART, Arend (1986). “Bölünmüş Toplumlar İçin Anayasa Tasarımı”, **Kritik Kavşak**, çev. Hayrullah Doğan, der. Cem Akaş, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.45-59.
- LİNZ, Juan J. (2012). **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, çev. Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, 3.Baskı, Ankara.
- LİNZ, Juan J. (1986). “Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri”, **Kritik Kavşak**, çev. Hayrullah Doğan, der. Cem Akaş, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.11-30.
- LİPSET, Seymour Martin (1986). **Siyasal İnsan**, çev. Mete Tunçay, Verso Yayınları, Ankara.
- LİPSET, Seymour Martin (1986). “Siyasal Kültürün Merkeziliği”, **Kritik Kavşak**, çev. Hayrullah Doğan, der. Cem Akaş, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.39-43.
- MİŞ, Nebi, vd. (2016). **Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları (ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Şili)**, SETA, 2. Baskı, İstanbul.
- MUSİL AYAN, Pelin (2014). “Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistem”, **Karşılaştırmalı Siyaset**, ed. S. Sayarı, H. D. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.207-223.
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Uğur (2009). “Amerika Birleşik Devletleri’nde Kamu Yönetimi”, **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri**, (yay. haz.) K. Karasu, İmge Kitabevi, 2. Baskı, s.313-412.
- ÖNSAY, Mustafa (2017). **(16 Nisan’dan Sonra) Türkiye’nin Yeniden İnşası**, Taşmektep Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2005). “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, **Başkanlık Sistemi**, (Yay. Haz.) Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, s.105-111.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal ve KURT, Hüseyin (2013). “Amerikan Başkanlık Sistemi”, **Başkanlık Sistemi**, ed. M. Aktaş, B. Coşkun, Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ankara, s.3-31.
- SCHMITT, Carl (2006). **Parlamenter Demokrasinin Krizi**, Türkçesi: A. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara.
- SOBACI, Mehmet Zahid, KÖSEOĞLU, Özer (2018). **Cumhurbaşkanlığı Hü-**

- kümet Sisteminde Üst Kademe Yöneticiler Raporu**, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ŞIVGIN, Halil (1997). **Türkiye İçin Umut Krizden Çıkış-Yeniden Yapılanma ve Başkanlık Sistemi**, Türk Dünyasında Demokrasiyi Geliştirme Vakfı, Ankara.
- TBMM (2017). **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)**, (yay. yön.) Emrah Hurma, ed. Semra Gökçimen, TBMM, 2. Baskı.
- TEKİN, Yusuf (2015). **Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1998). **Türkiye’de Siyasal Partiler**, c.1-3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TURAN, İlder (2005). “Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özle”, **Başkanlık Sistemi**, (Yay. Haz. Teoman Ergül), Türkiye Barolar Birliği, Ankara, s.113-124.
- Türkiye Barolar Birliği (TBB), http://anayasadesikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_degsikligi.aspx, E. T.: 01.04.2019.
- TÜRKYILMAZ, Murat (2017). **Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, Sanat Ofisi, İstanbul.
- YANIK, Murat (2016). **Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Der Yayınları, İstanbul.
- YAYMAN, Hüseyin (2016). **Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi**, Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Baskı.
- YILDIRIM, Hürşit (2017). **Parlamentar Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Pozitif Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- YÜCEL, Bülent (2009). **Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- ZABUNOĞLU, Yahya Kazım (1963). **Devlet Kudretinin Sınırlanması**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ajans-Türk Matbaası, Ankara.
- ZABUNOĞLU, Yahya Kazım (2015). **Devlet Kuramına Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara.